

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

КВІТЕНЬ 2019

Путінські війни у Східній Європі: Пост-кримська реальність.

Після окупації та анексії Кримського півострова й вторгнення на Донбас Росія вийшла на новий рівень гібридної агресії, об'єктом якої є не тільки Україна. У зоні особливої небезпеки опинилися нові незалежні країни, що виникли після розпаду СРСР, адже Росія продовжує вважати їх сферою свого впливу. Передусім ідеться про Білорусь і Молдову. Це обумовлює зростання політичного, економічного, енергетичного та інформаційного тиску на ці держави. Водночас у зоні потенційної небезпеки залишаються й інші східноєвропейські країни, які за часів "холодної війни" входили до "соціалістичного табору", і щодо яких Росія може активізувати свої зусилля на фоні провалу проекту «Новороссія» в Україні. Саме тому з'ясування нових напрямків та форм гібридної війни Росії у Східній та Південно-Східній Європі після анексії Криму та інциденту на Азові є актуальною темою для сучасного політологічного дискурсу.¹

Наслідки агресії Росії проти України, яка триває вже 5 років, для європейської безпеки ще недостатньо оцінені та усвідомлені. У пост-кримський період, тобто після окупації Криму Росією, необхідними є постійний моніторинг поточної ситуації в країнах Східної Європи та виявлення нових гібридних загроз для них з визначенням можливих шляхів протидії російській гібридній війні в регіоні. Росія стала джерелом гібридних загроз не тільки для України, але й Європи в цілому. Тому важливість прогнозування наступних дій Росії як проти України, так і країн Східної Європи в цілому відзначила Голова Комітету у закордонних справах Ганна Гопко, відкриваючи міжнародну конференцію **«Путінські війни у Східній Європі: пост-кримська реальність»**², яка була присвячена обговоренню згаданих питань. «Борючись за повернення Донбасу і Криму, ми боремось за європейську безпекову архітектуру», - наголосила народна депутатка.

¹ Підготовлено за результатами міжнародної конференції «Путінські війни у Східній Європі: пост-кримська реальність» (19 березня 2019р., м. Київ).

² 19 березня 2019 року у Києві, Центр глобалістики «Стратегія XXI» і Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, у партнерстві та за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні, провели міжнародну конференцію «Путінські війни у Східній Європі: пост-кримська реальність», <https://geostrategy.org.ua/ua/component/k2/item/1564-putinski-viyni-u-shidniy-evropi-post-krimska-realnist>.

Нинішня завоювальницька політика Росії щодо окупованого нею Криму, яку підтвердив президент РФ В. Путін під час свого виступу 18 березня 2019 року в окупованому Сімферополі, як зазначив ректор Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Володимир Казарін, вже перестала бути викликом лише для України. Проте ця тенденція не отримала належного усвідомлення в усіх країнах Європи. Наприклад, у Німеччині, як відзначила керівник Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні Габріеле Бауманн, недооцінюється загальна картина та геополітична загроза, що походить із Росії, оскільки німецький політиком все ще великою мірою доброзичливо налаштований до Росії, а багато політиків, особливо старшого віку, все ще перебувають у полоні мислення ери Горбачова кінця 80-х чи Путіна початку 2000-х років.

Російська атака на українські кораблі та захоплення у полон 24-х українських моряків у листопаді 2018 року змусили Європу по-іншому поглянути на політику Росії, яка все більше вдається до використання мілітарних засобів. Продовжуючи політику «збирання земель», за оцінками президента Центру глобалістики «Стратегія XXI» Михайла Гончара, воєнно-політичне керівництво Росії все частіше послуговується термінологією часів «холодної війни», а в офіційних документах РФ, спрямованих на подальшу експансію, переважає мілітаристська риторика. Про це свідчать останні публікації помічника російського президента В. Суркова і начальника ГШ ЗС РФ В. Герасимова у порівнянні з їхніми ж висловлюваннями 2013-2014 років. Якщо до країн пост-радянського простору Росія застосовує інструментарій як гібридного, так і воєнного характеру, то стосовно країн ЄС вона діє поки що лише гібридними інструментами.

1. Гібридні загрози пост-кримської політики РФ для нових незалежних держав

Зосередившись на гібридних загрозах пост-кримської політики Росії та особливостях нового етапу путінських війн, спікери першої дискусійної панелі «Гібридні загрози пост-кримської політики РФ для нових незалежних держав» привернули увагу до становища в Білорусі та Молдові. Також було висвітлено ситуацію на окупованому Кримському півострові. Зокрема, політичний аналітик Лідія Смола, професор НТУУ «КПІ», вказала на новий етап гібридної війни Росії - проведення спрямованих проти України інформаційних заходів слабкої інтенсивності, що містять такі ознаки: уникнення різких висловлювань та прямої агресії; залучення суб'єктів «м'якої сили» (soft power) для впливу на громадську думку в Україні (вчені, діячі культури, релігійні діячі); актуалізація будь-яких приводів до «примирення народів»; поширення в інформаційному просторі думки про «корумповану Україну» та відмову Заходу від України як нездатної до державного будівництва; активізація західних агентів для формування думки про «втому» Заходу та повернення України до зони впливу Росії; звинувачення на адресу України щодо втрати нею Криму. Серед актуальних гібридних загроз доповідачка виокремила такі: отримання громадянами пострадянських країн інформації про сусідні країни через «російський пропагандистський фільтр»; ефективність «ботоферм» та «тролів» як інструменту деструктивного інформаційного впливу; технології контрольованого хаосу; проросійські європейські політики та «сплячі» агенти без дипломатичного прикриття; превалювання бізнес-інтересів над цінностями (Realpolitik). Для протидії цим загрозам Лідія Смола запропонувала, зокрема, вдатися до стратегії «активної оборони» або «стратегії непрямих дій» та вироблення і поширення українського наративу.

Ескендер Барієв, член Меджлису кримськотатарського народу, розповів про продовження російською окупаційною владою численних порушень і злочинів проти кримськотатарського народу, української частини півострова та усіх незгодних із політикою Кремля. Він відзначив, що кримська проблематика була недостатньо присутня у передвиборчих програмах кандидатів в президенти України.

Окупація та анексія Криму Росією, за висновками Росіана Васілоя, аналітика з питань безпеки молдовського Інституту розвитку та соціальних ініціатив Viitorul, погіршила ситуацію у Придністров'ї та віддалила можливість врегулювання цього конфлікту, адже у цьому регіоні знову почали говорити про приєднання до Росії. Тим часом незаконно

присутні у Придністров'ї російські військові продовжують нарощувати свою потужність – у 2016 році вони провели 48 навчань, у 2017 році – 150 навчань, у 2018 році – близько 250 навчань, а лише з початку 2019 року – вже 37 військових навчань і 56 інших підготовчих заходів. Крім цього, сепаратистські формування є де-факто частиною збройних сил Російської Федерації. Одним із викликів для Молдови, за визначенням Росіана Васілоя, є те, що молдовське керівництво до цього часу офіційно не назвало російські підрозділи у Придністров'ї окупаційними військами і не здійснило належних кроків для заміни їх на справжніх миротворців ООН. Іншим гібридним викликом для Молдови є використання виборців із Придністров'я на виборах в Молдові. Так, на президентських виборах 2016 року 16 тисяч осіб із Придністров'я взяли участь у голосуванні, а на парламентських виборах 2019 року їх кількість зросла до 40 тисяч осіб, що вплинуло на їхні результати. Однак найбільшою загрозою для Молдови він назвав слабе державне управління, яке використовує Кремль, що також є актуальним і для України та Грузії.

Одним із викликів Андрей Паротніков, керівник аналітичного проекту «Belarus Security Blog», назвав нездатність аналітичного співтовариства в Україні, Білорусі і Росії подолати спадок імперської уніфікації у своєму мисленні, вийти за межі «триєдиного народу» і розглядати один одного з врахуванням особливостей кожної з трьох країн, які мають багато стратегічних відмінностей. За його оцінками, в Україні не повинні сприймати Білорусь як «майже Крим», «майже Донбас» або «майже Росію», оскільки об'єктивні історичні процеси працюють на зміцнення незалежності білоруської держави та існує повна консолідація білоруських еліт стосовно національного суверенітету. Між тим, Кремль використовує помилки і провали, яких припускається об'єкт політики РФ, заходячи настільки далеко, наскільки йому це дозволяють, а, зіткнувшись із жорстким і сильним опором – часто відступає.

Реальні позиції країн світу щодо війни РФ проти України демонструються в Генеральній Асамблеї ООН. Так, Ігор Тодоров, професор Ужгородського національного університету, відзначив показовість голосування в ГА ООН за резолюції по Криму у грудні 2018 року та недоречність, у цьому контексті, посилай Білорусі та Казахстану на договори з РФ, які зобов'язують їх до спільної позиції в міжнародних організаціях.

2. Силевий аспект російської політики в Криму

Доповідачі другої дискусійної панелі «Силевий аспект російської політики в Криму» міжнародної конференції окреслили військові аспекти російської гібридної агресії з акцентом на Чорноморський регіон. Так, президент Української агенції з передових наукових розробок адмірал Ігор Кабаненко зазначив, що у регіоні завжди відбувались важливі з точки зору безпеки події, а Росія вважала його центром гравітації. Тому Росія протягом своєї історії намагалась досягти домінування у Чорноморському регіоні з використанням військової сили та забезпечити собі вихід до Середземноморського регіону. У російських стратегічних документах, за його словами, Чорноморський регіон перебуває на першому місці, і сюди спрямовуються основні ресурси та військова сила РФ. Силова компонента російської політики у регіоні є ключовою, що підтверджується розвитком і модернізацією Чорноморського флоту РФ, і вона вже загрожує не лише чорноморським країнам, але й більш віддаленим від регіону країнам Європи. Дестабілізація Чорноморського регіону Росією вже проектується на Балканський регіон, у тому числі й з використанням проекту будівництва газопроводу «Турецький потік», а погіршення ситуації там безпосередньо загрожує безпеці Європи.

Андрій Рижено, капітан 1-го рангу ВМС ЗС України, наголосив, що Росія вважає своє домінування у Чорноморському регіоні інструментом для проектування сили на Середземноморський і Близькосхідний регіони. За його оцінками, поточними цілями Росії є: легалізація окупації територіального моря навколо окупованого Криму; встановлення військового домінування у Чорноморському регіоні; здійснення тиску на економіку України через блокаду портів. Наприклад, затримка суден на переході в Азовське море призвела до

падіння економіки портів Маріуполя і Бердянська на 40 %, хоча Україна й інші країни мають право безперешкодного проходу через Керченську протоку і свободи судноплавства у Азовському морі відповідно до Міжнародних угод.

Росія, за оцінками Михайла Самуся, заступника директора Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння, вже застосовує проти України та інших країн Чорноморського регіону «військовий кулак», зібраний в Криму, що чітко продемонстрував відкритий акт військової агресії проти кораблів ВМС України поблизу Керченської протоки 25 листопада 2018 року. На цьому Кремль зупинитися не збирається - в планах російського Міноборони розмістити в Криму до 2020 року до 24 одиниць надводних і підводних носіїв крилатих ракет «Калібр» загальним числом в 168 одиниць. Отже, як наголосив експерт, Росія створює відносно недорогий і ефективний ударний морський кулак, який буде контролювати Чорне море і загрожувати як території України, так і країн НАТО. Незважаючи на відсутність короткострокових перспектив змінити баланс сил у Чорному морі на користь України та країн НАТО, Михайло Самусь зазначив, що необхідно вдатися до таких кроків: швидка й консолідована розбудова Альянсом військово-морських можливостей в Чорному морі; суттєве посилення присутності ВМС країн-партнерів України з НАТО у регіоні; максимальна активізація контактів між Україною та Румунією у сфері безпеки та оборони на всіх рівнях з особливим акцентом на будівництві військово-морських можливостей; створення у військово-технічній галузі Україні умов для швидкого посилення ВМС, в тому числі, за рахунок отримання надводних кораблів від партнерів (США, Канада, Великобританія, Австралія, країн ЄС); отримання нових автономних надводних та підводних платформ для ВМСУ; використання можливостей оборонної промисловості України для будівництва ВМС; запровадження реальних санкцій для стримування мілітаризації Чорноморського регіону Росією.

У контексті посилення військової присутності РФ у Чорному та Азовському морях Марк Войджер, старший лектор з питань Росії і Східної Європи Департаменту політичних та стратегічних досліджень Балтійського оборонного коледжу, звернув увагу на такий важливий аспект гібридної війни РФ як право-війна (lawfare). Цим поняттям він визначає практику викривленої інтерпретації міжнародного права Росією для вигідної їй подачі перебігу подій з метою виправдання своїх агресивних дій. Право-війна набирає обертів. Росія проводить її у різних сферах - дипломатичній, воєнній, економічній, енергетичній, інформаційній, соціокультурній та інших. Він навів такі приклади право-війни РФ: схвалення закону РФ для надання дозволу на застосування російських військ за кордоном; імітація референдуму в Криму; надання громадянства РФ жителям Криму в порушення законів України; паспортизація жителів окупованих районів Донецької і Луганської областей з використанням т. зв. паспортів незаконних утворень; фіксація в ООН дій РФ, спрямованих на начебто покращення гуманітарної ситуації в так званих «Л/ДНР» (російські гуманітарні конвої) та протидію «нацизму». Для протидії право-війні РФ Марк Войджер пропонує створити спеціальні групи з її вивчення та протидії, наприклад – центр передового досвіду з право-війни (Lawfare Center of Excellence), який би підтримувався НАТО і ЄС.

3. Регіональні особливості гібридної агресії РФ

У ході третьої дискусійної панелі більша увага приділялась регіональним особливостям гібридної агресії РФ, механізмам і технологіям ведення інформаційної війни з поширенням пропаганди, впливам Росії на політику та суспільство Білорусі, Чехії, Сербії й інших країн Балканського регіону.

Ціллю російської гібридної війни на регіональному рівні Григорій Перепелиця, директор Інституту зовнішньополітичних досліджень, назвав зміну балансу сил на користь Росії та перегляд результатів холодної війни з подальшим відновленням Ялтинсько-Потсдамської системи в Європі. З цією метою Росія прагне зруйнувати існуючу архітектуру безпеки в Європі на базі ОБСЄ, НАТО, ЄС. Він оцінив міжнародні наслідки російської гібридної агресії проти України: порушення глобального балансу сил та спроба нового перерозподілу

сфер впливу; все більша безпорадність старих європейських і світових структур безпеки; створення Росією прецеденту – як наслідок – країни-претенденти на статус світового чи регіонального гравця більше не будуть рахуватись з міжнародними нормами поведінки, а покладатимуться тільки на силу в досягненні своїх амбітних цілей; дотримання Заходом політики діалогу ще більше переконує Росію у його слабкості та посилює її прагнення змінити баланс сил на свою користь. У протидії Заходу, за словами Григорія Перепелиці, Росія вдається переважно до засобів інформаційної війни.

Владімір Барбашов, громадський експерт у сфері інформаційних війн, відзначив, що сьогодні Росія використовує широкий спектр небезпечної зброї масового ментального ураження, застосовуючи можливості медіа, кіно, музики, спорту, культури тощо. Найбільш ефективною така діяльність РФ є в країнах, де проживають етнічні групи росіян, які підхоплюють меседжі, що продукує російська пропаганда, та легко піддаються маніпуляціям. Реципієнти сприймають штучні меседжі з РФ як справжні або реальні, і в такий спосіб реальність підмінюється вигаданим контентом. Саме це і становить головну небезпеку мовного маніпулювання, що використовується в інформаційній війні, яку веде Росія.

У пост-кримський період, як зазначила заступник директора Інституту світової політики Наталя Іщенко, змінились методи ведення гібридної війни, хоча її сутність залишилась незмінною. На перший план вийшла інформаційна складова, тобто війна наративів і сенсів, а не тільки дезінформації, що спрямоване на отримання контролю над населенням без прямої окупації території, на якій воно проживає. Подібні методи використовують політтехнологи під час передвиборчих кампаній, впливаючи на свідомість і вибір людей. Для контролю Балканського регіону Росія використовує наративи православ'я, слов'янського братства й антифашизму, які є спільними і для України, і для Балкан. Яскравим прикладом впливу РФ на Балканах є вироблення і демонстрація у балканських країнах, починаючи з Сербії, фільму «Балканський рубіж», присвяченого 20-річчю «бомбардувань НАТО», за допомогою чого Росія хоче змінити сприйняття участі РФ у косовському конфлікті сербами, які ображені на її тодішню бездіяльність. Росія експлуатує викривлене трактування історичних подій або ж нагадування про спільний історичний успіх для закріплення свого впливу на Балканах.

Венцислав Буїч, директор ГО «Сербсько-Євро-Атлантичне Співробітництво», відзначив, що Росія вже вдається в Білорусі до широких невоєнних засобів за зразком тих, які Кремль застосовує в Україні. Щодо ситуації в Сербії експерт назвав теперішні протести способом тиску Кремля на сербського президента А. Вучича. У Сербії Росія активно використовує різноманітні проросійські організації, які ретранслюють меседжі Кремля. Водночас, як зазначив сербський експерт, серби у своїй більшості не є русофілами і переважно мають прозахідні настрої, що створює позитивні передумови для збереження Заходом своїх позицій в Сербії. В. Буїч запропонував, щоб ЄС і НАТО у протидії російській гібридній загрозі більше спирались на «п'ятий елемент» - Сербію й Україну.

Незважаючи на націленість агресії Росії на всю Європу, в Чеській Республіці, як зазначив Ян Шір, доцент Департаменту досліджень Росії і Східної Європи Інституту міжнародних досліджень та факультету соціальних наук Карлового університету, поки що не говорять про російську гібридну агресію, а лише про окремі випадки з боку РФ для розширення свого впливу, що є слабким місцем у протистоянні цій агресії. Між тим, Чехія перебуває в самому центрі впливів Росії, яка створила цілу мережу власних «агентів впливу». Ян Шір навів два великих приклади російського впливу у Чеській Республіці: у 2008 році - коли з використанням груп екологів і пацифістів були зірвані плани з розміщення елементів системи ПРО на чеській території; у 2013 році - коли на президентських виборах переміг Мілош Земан, один із найбільших прихильників Кремля в Європі, виборчу компанію якого профінансував російський «Лукойл». Однак найбільш активна діяльність РФ із розширення російського впливу розпочалась у 2014 році, після окупації Криму Росією. Наразі Росія використовує пан-слов'янізм, історичні наративи і маніпуляції історичною пам'яттю («мілітаризація історії») у своїх зусиллях із дискредитації та ізоляції України у міжнародному вимірі.

4. Гуманітарні інструменти та наслідки гібридної агресії РФ

Під час дискусійної панелі щодо гуманітарних інструментів та наслідків гібридної агресії РФ були висвітлені тема довготривалої експлуатації російськими спецслужбами релігії та ситуація з освітою в окупованому Криму і тимчасово окупованих районах Донецької і Луганської областей.

«Русский мир», як зазначила оглядач Укрінформу Лана Самохвалова, заходив в Україну на релігійному фронті сімома шляхами. Перший пролягав через створення Росією в Україні різноманітних «православних центрів», «православних союзів» і «православних братств», які використовуються для дестабілізаційних заходів. Другий шлях був найсерйознішим – це аскетика, через яку нав'язували повне підпорядкування священникам і вбивали будь-яку громадянську позицію та соціальну активність. РПЦ використовує страх як знаряддя впливу на українців, намагаючись перешкодити переходу громад УПЦ (МП) до Православної Церкви України. Третій шлях – це використання дипломатів для поширення псевдоінформації, що «український народ не хоче окремої церкви». Четвертий шлях передбачає використання так званих аналітичних центрів та істориків, які за гроші з Росії поширюють наративи для перешкоджання становленню ПЦУ. П'ятий шлях стосується залучення українських політиків до реалізації проросійської політики у сфері православ'я. Шостий шлях є силовим і стосується створення церквою парамілітарних організацій, переважно козачого спрямування. Сутність сьомого шляху полягає у використанні медіа для проросійської пропаганди з використанням теми православ'я.

Владика Климент, Архієпископ Сімферопольський і Кримський, назвав надання Томосу Православній Церкві України геополітичним питанням, яке поставило крапку в історії минулого і розпочало нову сторінку в історії сучасної України. Однак, в українського суспільства є ще багато роботи, оскільки сам Томос не консолідує суспільство – він створив принципово нову реальність – віднині в Україні є гілка православ'я як складова Вселенського православ'я. Незалежність ПЦУ сприяє зміцненню держави Україна. У нав'язаній Москвою ідеї «трьох братніх народів» завжди домінуюча роль відводиться російському народу, але такі стосунки мають бути рівними. Присутність УПЦ (КП), а зараз ПЦУ, на теренах Криму завжди була під тиском Московського Патріархату. До 2014 року УПЦ (КП) створила там 50 релігійних громад, незважаючи на перешкоди з боку кримської влади та за мовчазної згоди центральної влади з Києва. Після 2014 року УПЦ (КП) вдалося зберегти лише 9 релігійних осередків на основі придбаного церквою майна, у решти осередків орендоване УПЦ (КП) майно було відібране кримською владою. Наразі в Криму немає церков безпосередньо РПЦ, такі церкви відносяться до УПЦ (МП). Причиною цього є те, що РПЦ не може зареєструватися на теренах Криму, бо це порушить міжнародне право, а сама РПЦ та Патріарх Кірілл можуть потрапити під санкції. Тому Патріарх Кірілл та єпископат РПЦ жодного разу не відвідали Крим після 2014 року. Підсумовуючи, Владика Климент зазначив, що держава має більше уваги приділяти українській церкві для зміцнення незалежності України.

Росія використовує освіту і культуру як інструменти інформаційної війни на окупованих територіях Донецької та Луганської областей та в Криму. Головними напрямками освітньої політики Росії в Криму, як зазначила Євгенія Горюнова, доцент Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, директор Центру політичних досліджень ТНУ, є знищення середньої освіти українською мовою та проросійське «патріотичне» виховання кримських дітей через мілітаризацію їхньої свідомості. Вона повідомила, що за роки анексії кількість дітей, які навчаються українською мовою в Криму, зменшилась на 98 %, проте попит на українську мову існує. Так, в 2016/17 навчальному році факультативно її вивчало майже 13 тисяч кримських дітей. Для прискореного патріотичного виховання майбутніх солдат Росія в Криму використовує різноманітні мілітаристські заходи, починаючи з дитячого садочку. У навчальному процесі головну роль відіграє військово-фізична підготовка, викладання історії в російському баченні та військові (кадетські) класи. У позакласній діяльності проводяться постійні зустрічі з учасниками бойових дій, вистави на

військову тематику, дітей змалку вчать поводженню зі зброєю, поширені також військові табори тощо.

Юрій Теміров, декан історичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса, наголосив, що проблеми Донбасу – це концентрований формат проблем України, а тому необхідно здійснювати деокупацію України від Росії у більш широкому сенсі. Головним проблемним спадком СРСР для України він назвав нав'язаний колективізм, що більш концентровано проявився в урбанізованих районах Донецької і Луганської областей, які зараз є окупованими територіями, де легше було нав'язати систему цінностей, в якій освіта відігравала б одну з ключових ролей. Фактично, за згоди державного керівництва України, в Донецькій і Луганській областях ціннісні основи після здобуття незалежності України не змінювалися, що дозволило після 2014 року швидко відтворити міні-СРСР в межах окупованих територій. Там, як повідомив Ю. Теміров, на сьогодні взагалі немає україномовної освіти, в університеті в Донецьку немає кафедри україністики, не викладається українська мова, з інших дисциплін прибрано український контекст. Натомість має місце викривлення освітніх програм, в окупованому Донецьку викладається «історія донецького краю» та вивчається «донецька мова». Юрій Теміров вказав на необхідність вироблення рішення щодо вчителів і викладачів з окупованих територій після їхньої деокупації та запропонував розглянути варіант заборони їм на подальше викладання в Україні. В цілому ж керівництво держави має більш стратегічно підходити до впливу на становище в тимчасово окупованих районах Донецької і Луганської областей та сприяти збільшенню кількості студентів з окупованих територій в українських вишах.

5. Висновки і рекомендації щодо протидії путінським війнам у пост-кримський період

Пост-кримський період російської гібридної агресії позначився окупацією частини території суверенної держави України, активізацією дій РФ у Європі, більш активним залученням військових сил і засобів та виведенням інформаційної складової гібридної війни на перший план.

Із виступів та дискусії в рамках міжнародної конференції «Путінські війни у Східній Європі: пост-кримська реальність» можна зробити такі висновки:

1. У пост-кримський період, після окупації Криму Росією, російська гібридна агресія вийшла на новий рівень, об'єктами якої стали не тільки Україна, але й інші країни Європи та ЄС як такий.
2. Росія проводить право-війну проти цивілізованого світу, деформуючи міжнародне право та трактуючи його на свою користь.
3. Агресивність Росії наростає не тому, що вона сильна, а тому, що Захід слабкий і деконсолідований.
4. В Європі все ще не усвідомлюють, що Росія веде проти неї гібридну війну, а лише говорять про окремі випадки з боку РФ.
5. Російська атака проти українських кораблів у листопаді 2018 року змусила Європу по-іншому поглянути на політику Росії.
6. У протидії Заходу Росія вдається переважно до засобів інформаційної війни, тоді як пострадянським країнам вона загрожує і гібридними, і військовими засобами.
7. На поточному етапі Росія все більше вдається до інформаційних засобів, намагаючись змінити сприйняття ситуації в країнах – об'єктах агресії, але не відмовляється і від військових засобів, які посилюються у риторичі російського політикуму.
8. Росія у своїй глобальній гібресії діє багато в чому зсередини України, країн ЄС і США.
9. Кремль використовує вразливості, помилки і провали, яких припускається країна-об'єкт політики РФ, та йде настільки далеко, наскільки йому дозволяють.

10. Окупація та анексія Криму Росією погіршили ситуацію у Придністров'ї та віддалили можливість врегулювання цього конфлікту.
11. Росія вважає Чорноморський регіон центром гравітації, і тому намагається встановити там своє домінування та забезпечити собі вихід у Середземноморський регіон.
12. В окупованому Криму Росія зібрала «військовий кулак», яким вона загрожує усім країнам Південно-Східної Європи та Східного Середземномор'я.
13. Надання Томосу Православній Церкві України є геополітичним рішенням, яке поставило крапку в історії минулого і розпочало нову сторінку в історії сучасної України.
14. Росія використовує освіту і культуру як інструменти інформаційної війни на окупованих територіях Донецької та Луганської областей та в Криму.

З метою протидії російській гібридній агресії учасники міжнародної конференції запропонували **вжити таких заходів:**

1. Об'єднати зусилля країн Європи і протидіяти путінському режиму з використанням інструментарію асиметричних дій ззовні та зсередини Росії, для чого вдається до стратегії «активної оборони» або «стратегії непрямих дій» та вироблення і поширення українського наративу.
2. Створити спеціальні групи з вивчення право-війни та протидії їй, наприклад – центр передового досвіду з право-війни (Lawfare Center of Excellence), який би підтримувався НАТО і ЄС.
3. Політичним та експертним колам в Україні і Білорусі необхідно позбутися спадку імперської уніфікації і розглядати пост-радянські країни з урахуванням сьогоденних особливостей і відмінностей.
4. У протидії російській гібридній загрозі ЄС і НАТО мають більше спиратись на «п'ятий елемент» - Сербію і Україну.
5. Для відновлення військового балансу сил у Чорноморському регіоні Альянс має розбудовувати власні військово-морські можливості, посилити свою присутність і надати максимальне сприяння розвитку ВМС ЗС України, у тому числі й шляхом активізації відповідного співробітництва між Україною і Румунією.
6. За агресивні дії в Чорноморському регіоні проти Росії мають бути застосовані реальні санкції, які матимуть вплив на неї та стримуватимуть мілітаризацію нею усього регіону.
7. Керівництво України має більш стратегічно підходити до впливу на ситуацію у тимчасово окупованих районах Донецької і Луганської областей та сприяти збільшенню кількості студентів з окупованих територій в українських вишах, а також виробити на майбутнє чітку політику щодо осіб, які безпосередньо допомагали окупаційним військам.

* * *

Аналітична записка підготовлена Михайлом Гончаром, президентом Центру глобалістики «Стратегія XXI», і Віталієм Мартинюком, виконавчим директором, керівником міжнародних програм, © Центр глобалістики «Стратегія XXI» (Україна, м. Київ, вул. Щекавицька, 51, оф.26, +380 44 4254162, +38 095 0859241, geostrategyxxi@gmail.com), у партнерстві з Таврійським національним університетом імені В. І. Вернадського та за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні (Україна, м. Київ, вул. Академіка Богомольця, 5, оф. 1, +380 44 4927443, office.ukraine@kas.de).

Погляди, висловлені в цьому документі, не обов'язково збігаються з позицією Фонду Конрада Аденауера.